

SPRÁVANIE SA PROFESIONÁLNYCH VOJAKOV V KRÍZOVÝCH SITUÁCIÁCH

doc. PhDr. Mária **PETRUFOVÁ**, PhD.

doc. Ing. Lubomír **BELAN**, PhD.

ÚVOD

Svet v najbližšej budúcnosti pravdepodobne bude čeliť rôznym krízam, turbulenciám, chaosu a násiliu. V tejto súvislosti je možné v nasledujúcich desaťročiach očakávať: nárast faktorov sociálnych rizík a sociálnych kríz; nárast množstva a šírky zdrojov možných ohrození bezpečnosti; nárast potreby posilnenia bezpečnosti na individuálnej, národnej i medzinárodnej úrovni; zmeny v životnom prostredí a klimatické zmeny. ¹⁾

V súčasnosti sa dajú predpokladať také prejavy ako sú napríklad zmeny politického smerovania viacerých krajín, posun k radikalizmu pri riešení sociálnych, etnických a náboženských konfliktov, rast kríz rôzneho charakteru, presun síl v ekonomickom prostredí, nárast rizikovosti podnikateľského prostredia, nárast ozbrojených konfliktov a násilností v jednotlivých krajinách i regiónoch a pod. Je čoraz zreteľnejšie, že tieto faktory majú podstatný vplyv na zmeny v poňatí bezpečnosti, na zameranie teoretického skúmania bezpečnostných procesov, a že prinášajú nové problémy pre teóriu i prax krízového manažmentu. ²⁾

Kríza je nevyhnutný jav ľudskej civilizácie. Každá kríza je vyvolaná určitými príčinami. Aby mohla vzniknúť určitá reakcia organizmu, musí dôjsť k prepojeniu vyladenia organizmu s vonkajším spúšťačom. Ako vonkajšie urýchľovače (tzv. precipitory) krízy označuje R. Thom: stratu objektu (napr. smrť, rozchod, prerušenie väzby na predošlý zdroj pomoci, sklamanie, zrada, hnev, zranenie, strata hybnosti a pod.); zmenu (napr. zdravotného, rodinného, pracovného stavu, atmosférické zmeny, zmena letného a zimného času a pod.) a voľbu medzi dvomi rovnakými kvalitami (rozhodnutie). ³⁾

Na vznik, vývoj a riešenie krízy je možné pozeráť ako na proces, ktorý netrvá príliš dlho, ale má určitú zákonitú postupnosť (fázy, etapy). Krízová situácia je stav, kedy každý jeden jednotlivec musí zhromaždiť všetku fyzickú a psychickú silu, aby sa zachoval čo najracionálnejšie, pričom musí dbať na život a ochranu postihnutých osôb, a napokon i samého seba. Profesionálni vojaci sa pri asymetrických krízových ohrozeniach častokrát dostávajú do krízových situácií charakteru hromadného správanie, preto hlavná pozornosť bude venovaná hlavne týmto krízovým situáciám.

1) Global Trends 2025.

2) MIKA, T. V. - LESZCZYNSKI, M.: Súčasné zmeny v prostredí..., 2010.

3) THOM, R.: Krize a katastrofa, 2002.

POZNÁMKY

1 BEZPEČNOSŤ – ZÁKLADNÉ TERMINOLOGICKÉ VYMEDZENIE

Bezpečnosť (z lat. *sēcūritās*) je už oddávna jednou z najsilnejšie pociťovaných ľudských potrieb. Americký humanistický psychológ, A. H. Maslow ju v teórii hierarchie potrieb začlenil na druhé miesto (fyziologické potreby, **bezpečnosť a istota**, spoločenské potreby, potreba úcty a uznania, potreba sebarealizácie).

„Každá činnosť, dej alebo jav prebiehajúci v prírode i v spoločnosti sa môžu teda v konkrétnych podmienkach stať nekontrolovateľné a spôsobiť tak rôzne škody a straty. Je nevyhnutné pochopiť v čom je podstata týchto nežiaducich zmien. Ak človek pochopí ich príčiny, môže hľadať cesty eliminovania rizík, ako aj príznakov a odstrániť tieto negatívne javy ešte pred ich negatívnym pôsobením na systém.“⁴⁾

Bezpečnosť má multilaterálnu (mnohostrannú) povahu a je niečím viac než len súhrnom neprítomnosti ohrozenia. Bezpečnosť je funkciou mnohých rozmanitých činiteľov:

- objektívne a subjektívne ohrozenie,
- vnútorné a vonkajšie ohrozenie,
- abstraktné a konkrétne ohrozenie,
- potenciálne a aktívne ohrozenie,
- konštruktívne a deštruktívne hodnoty a statická a dynamická situácia.

V realistickom a neskôr v neorealistickom prístupe je **vojenská bezpečnosť** charakterizovaná vzťahom štátu, regiónu alebo zoskupenia štátov (aliancie) s iným štátom (štátmi), regiónmi, zoskupeniami štátov. Bezpečnosť je vnímaná ako neprítomnosť ohrozenia alebo stav, pri ktorom by bolo možné predchádzať následkom hrozieb, alebo by štát (región, aliancia) mohol byť od hrozieb izolovaný. Rozšírenie neorealistických konceptov bezpečnosti znamená zahrnutie širšieho rozsahu potenciálnych hrozieb, počnúc hospodárskymi a environmentálnymi otázkami a končiac ľudskými právami a migráciou.

Vojenský sektor je už tradične veľmi úzko spojený s bezpečnosťou. Napriek tomu, že pravdepodobnosť vzniku globálneho vojnového konfliktu je v súčasnosti nízka a vojenský útok na krajiny NATO alebo EÚ je nepravdepodobný, naďalej vzniká vo svete množstvo lokálnych a regionálnych konfliktov, ktoré môžu negatívne ovplyvniť vývoj globálneho bezpečnostného prostredia. Preto je potrebné, aby štáty naďalej udržiavali svoje ozbrojené sily a mali ich pripravené na použitie v prípade ohrozenia štátu a jeho obyvateľov, resp. jeho záujmov.

Postavenie štátu v sektore bezpečnosti bude aj naďalej prvoradé a štát bude aj napriek súčasným tendenciám vždy stáť na prvom mieste v zaistení bezpečnosti a obrany svojej nezávislosti, územnej celistvosti, integrity a suverenity, v zaistení bezpečnosti a ochrany svojich občanov, a v neposlednom rade aj svojich záujmov.⁵⁾

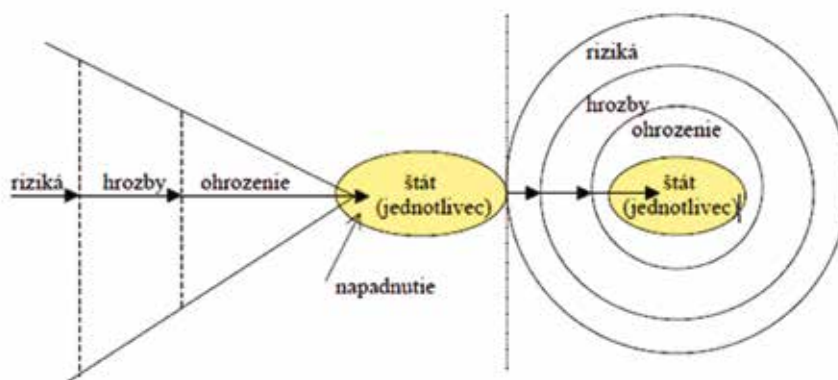
Pojmy hrozba a ohrozenie odlišujeme v tom zmysle, že pojem **ohrozenie** sa chápe ako bezprostrednejšie a priamejšie deštruktívne pôsobenie na celistvosť

4) ŠIMÁK, L.: Krízový manažment vo verejnej správe, 2004.

5) IVANČÍK, R.: Teoreticko-metodologický pohľad na bezpečnosť, 2012.

a funkčnosť systému, priame prenikanie do jeho vnútornej štruktúry, ohrozovanie jeho ďalšieho vývoja a existencie (obrázok 1).

Pod pojmom **hrozby** chápeme také javy a procesy ekonomického, politického, sociálneho, vojenského, geopolitického, ekologického, vedecko-technického, informačného a morálno-duchovného charakteru na najrôznejšej úrovni spoločenského života (od individuálnej až po globálnu), ktoré priamo negatívne pôsobia na prírodu a spoločnosť, ohrozujú ich existenciu, fungovanie a rozvoj.

Obrázok 1: Riziká, hrozby, ohrozovanie a napadnutie ⁶⁾

Pod pojmom **riziká** chápeme také javy a procesy, ktoré síce priamo a bezprostredne nepôsobia na ľudstvo, národy, štáty, jednotlivcov, ale ktoré za istého „neadekvátneho či chybného“ správania sa (napríklad štátu vo vnútornej alebo zahraničnej politike) alebo v konkrétnej situácii, za istých konkrétnych podmienok, alebo v istej fáze svojho vývoja môžu vyvolať javy a procesy, ktoré sa transformujú na hrozby.

2 KRÍZOVÉ SITUÁCIE A SPRÁVANIE SA VOJAKOV V NICH

Krízová situácia v zmysle Ústavného zákona č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu je obdobie, počas ktorého je **bezprostredne ohrozená alebo narušená bezpečnosť štátu** a ústavné orgány môžu po splnení podmienok ustanovených v tomto ústavnom zákone na jej riešenie vypovedať vojnu, vyhlásiť vojnový stav, výnimočný stav alebo núdzový stav. ⁷⁾

Kríza je rozhodný okamih alebo časový úsek, po ktorom môže nasledovať zásadná zmena vo vývoji daného deja alebo systému. Je to zložitý, ťažko prekonateľný a nebezpečný stav alebo priebeh dejov v živote spoločnosti, v prírode, v činnosti technických prostriedkov a v technologických procesoch, ktorého negatívne dôsledky môžu vážne ohroziť ich funkciu, prípadne i existenciu. Zároveň sa tento pojem používa ako všeobecné označenie všetkých krízových javov.

Krízový stav je právny stav vyhlásený kompetentným orgánom verejnej správy na určitom území na riešenie krízovej situácie v priamej závislosti na jej charaktere a rozsahu (vojna, vojnový stav, výnimočný stav, núdzový stav). ⁴⁾

6) VOLNER, Š.: Bezpečnosť, riziká a hrozby 21. storočia, 2005.

7) BELAN, L.: Bezpečnostný manažment, 2015.

POZNÁMKY

Podľa charakteru súčasných krízových javov a príčin, ktoré ich vyvolali môžeme tieto javy rozdeliť na krízy vyvolané prírodnými činiteľmi, krízy spôsobené ľudským činiteľom a sekundárne krízy. V súvislosti s krízovými situáciami v mierovom živote sa profesionálni vojaci najčastejšie zúčastňujú a aktívne pomáhajú pri tzv. **krízach spôsobených ľudským činiteľom** (napr. rôzne sociálne javy, štrajky, demonštrácie, sociálne nepokoje, ekologické katastrofy, priemyselne havárie) a **krízach vyvolaných prírodnými činiteľmi** (povodne a záplavy, lavíny, víchrice, kalamity, zosuny pôdy, požiare a pod.) nevynímajúc **sekundárne krízy** (epidémie akou bola ebola a v dnešnej dobe pandémie koronavírusu, ktorá zasiahla celý svet).

Neštandardné operácie OS SR sú spravidla zamerané na podporu domácich civilných orgánov, na boj proti terorizmu a na uzatvorenie (prikrytie) štátnej hranice. V týchto operáciách sú ozbrojené sily použité na:

- zachovanie verejného poriadku a pokoja,
- potlačenie nepovolených demonštrácií a vzbúr spojených s drancovaním,
- stráženie objektov osobitnej dôležitosti,
- potlačenie vzbury väzňov spojenej s ich útekem a pod.

V súvislosti s **medzinárodným krízovým manažmentom** a vychádzajúc zo skúseností príslušníkov OS SR z misií sú formy a prejavy správania iné ako v mierovom živote. Konkrétne situácie súvisia najmä s **účasťou vojakov v misiách**, najmä s napadnutím tábora (kontrolného miesta) skupinou, atentátnikom, mínometnou paľbou, s napadnutím kolóny alebo samostatného vozidla strelbou z ručných zbraní, s výbuchom míny pod vozidlom, s odstraňovaním mín (mínové pole, cesta, obývaný priestor a pod.), s vyjednávaním s domorodými náčelníkmi alebo s domorodými obyvateľmi vo vypätej situácii, ako aj s odstraňovaním následkov atentátu v civilnom priestore. Príslušníci OS SR sa v priestore nasadenia najčastejšie stretávajú aj s nasledovnými druhmi davu: **dav agresívny, únikový, ziskavací (akvizičný), trestajúci**.

2.1 Správanie sa v krízových situáciách

Správanie je v psychológii charakterizované ako jedna z dimenzií psychiky, ktorá sa fyziologicky prejavuje činnosťou svalov a žliaz. Správanie je odpoveď organizmu na zmeny v jeho okolí, je to prejav prispôsobenia organizmu alebo osobnosti prítomným alebo budúcim podmienkam, nie je to len mechanická reakcia na aktuálne pôsobiaci podnet. Je to súbor vonkajších javov, ktoré sú spracovaním a vyjadrením vnútornej situácie človeka.⁸⁾

Britský sociológ, Anthony Giddens konštatuje, že nastupuje nový typ rizika – **zväzok hrozieb a nebezpečenstiev**, nazývaný aj **kruh rizík**. Ide o zlyhanie mechanizmov ekonomického rastu, z čoho môžu jednoducho vzniknúť javy ako rast totalitnej moci, jadrový konflikt, úpadok životného prostredia alebo ekologická katastrofa. Tieto oblasti sa dnes nazývajú **asymetrické ohrozenia**. Tento pojem sa za-

8) KMOŠENA, M.: Dav a panika, 2004.

čina objavovať na začiatku 90. rokov, kedy sa stále častejšie objavujú útoky relatívne malých a slabších skupín proti vyspelým štátom. Asymetrické hrozby vychádzajú zo stretov medzi sebe nepodobnými či nerovnými silami. Asymetrické ohrozenia sú teda tie, ktoré nevykonávajú pravidelné armády, nejedná sa o pravý vojnový stret, ale sme ich svedkami pri misiách, pri teroristických útokoch, pri boji s organizovaným zločinom.

Z vyššie uvedených poznatkov vyplýva, že v súčasnej dobe je v OS SR potrebné venovať pozornosť problematike správania sa profesionálnych vojakov. Správanie sa vojakov v mierových podmienkach, ale hlavne v záťažových situáciách je veľmi aktuálnou problematikou. Súvisí to najmä so psychologickými faktormi profesionálnych vojakov, a aj civilov pri rôznych formách ľudskej činnosti, v poslednom období najmä v súvislosti s pribúdajúcimi katastrofami a hromadnými nešťastiami, ako aj inými asymetrickými ohrozeniami.

Je potrebné vedieť odhadnúť potenciálne predpoklady pre zvládnutie určitých úloh, ako aj reakcie ľudí v záťažových situáciách. Následkom každej katastrofy alebo hromadného nešťastia je smrť mnohých jednotlivcov a veľký počet ľahko i ťažko ranených. V čase katastrofy a hromadného nešťastia sa vytvárajú skupiny osôb, ktoré priamo alebo sprostredkované prežívajú všetky fázy týchto mimoriadnych udalostí. **Mimoriadne podmienky sú veľmi stresujúce a u mnohých jednotlivcov spôsobujú zlyhávanie základných adaptačných mechanizmov.** To môže viesť k narušeniu psychickej rovnováhy, čo sa prejaví najmä zmenou prežívania, myslenia i správania.⁸⁾ Úlohy, ktoré plnia príslušníci OS SR sú z dôvodu celého radu asymetrických rizík stále náročnejšie a zložitejšie. Počas plnenia týchto úloh v operáciách rôzneho charakteru je vojenský personál vystavený stresujúcim až traumatizujúcim zážitkom. Okrem tradičných bojových stresorov (stresory v nasadení) pôsobia na vojakov aj stresory v dôsledku hromadného (kolektívneho) správania obyvateľstva.

Kolektívne správanie je reagovanie ľudí na spoločný podnet. Odlišuje sa od bežného správania najmä preto, že neprebíha v stabilných sociálnych skupinách alebo vo veľkých zoskupeniach (agregátoch a kolektivitách), t. j. medzi ľuďmi, ktorí na seba pôsobia len kratší čas a povrchnejšie, bez vytvorenia hlbších väzieb medzi sebou. Kolektívne správanie sa vyznačuje **emotívnosťou, spontánnosťou, impulzívnosťou a náhodnosťou**. Kolektívne správanie zvyčajne predstavujú **masa a dav**:⁸⁾

- **Masa** je väčší počet ľudí rozptýlených v určitom čase na viacerých miestach, ktorých spája spoločný záujem, postoj alebo presvedčenie a konajú v jeho mene. Masové správanie sa vyskytuje najmä vo veľkých spoločnostiach, v ktorých nedochádza k osobným kontaktom, ale v ktorých môže dochádzať k určitému vzájomnému ovplyvňovaniu správania ľudí. Masa je netolerantná, ale je dôverčivá voči autorite. Rešpektuje silu a dobrotu a takmer sa nedá ovplyvniť.
- **Dav** je sústredenie väčšieho počtu anonymných osôb na rovnakom mieste, ktoré sú vzájomne ovplyvňované fyzickou blízkosťou. Vznikajú živelné emócie, znižuje sa racionálna kontrola, zosilňuje sa sugestibilita, napodobňovanie, afekty, padajú zábrany a osobná zodpovednosť. Dav možno charakterizovať nasledovne:

POZNÁMKY

- Väčšie množstvo jedincov, ktorých púta tzv. vzrušujúca príčina. Dav je viazaný na určitý priestor, ľudia v dave strácajú svoje možnosti individuálneho rozhodovania, dav vyrovnáva rozdiely medzi jednotlivcami, vzniká individuálne alebo pod vplyvom vodcu, dav je približne sčítateľný. Charakteristickým znakom davu je hromadné správanie. Ide o zjednotenie myšlienok, vzniká sociálna sila. Dav sa často riadi emóciami a sugesciou.
- Vzniká fenomén crowdingu – premnoženia, ritualizovaného správania sa a rozpad spoločenských pravidiel.
- Dav môže byť organizovaný (armáda) a náhodný.

Druhy davu

- Náhodný dav – náhodne, spontánne zoskupený agregát, príčinou je udalosť, ktorej sú ľudia svedkami (napríklad automobilová nehoda, výklad v obchode, pouličný predajca).
- Konvenčný dav – zoskupenie ľudí, ktorí sa zišli na určitom mieste z dôvodu nejakej udalosti (napríklad futbal, koncert, divadlo, kino....).
- Expresívny dav – vzniká z potreby ľudí byť spolu, spoločné prejavovať pocity, postoje (napríklad rockeri). Expresívnym davom sú ľudia na diskotéke, na koncertoch, aj na športových zápasoch. Môže sa vytvoriť aj z konvenčného davu, ale je menej organizovaný.
- Aktívny dav – ľudia nekonajú v súlade s platnými normami, je agresívny, násilný, deštruktívny. Ľuďom nestačí, že len niečo vyjadrujú, ale chcú aj čosi proti niekomu alebo niečomu vykonať (napríklad násilní fanúšikovia športových zápasov, lynčujúca skupina, násilná demonštrácia). V tomto dave sa porušujú sociálne normy.
- Protestný dav – má prvky konvenčného a aktívneho davu, ale s cieľom protestovať (napríklad pokojná demonštrácia, pochod).⁸⁾

Dav spája spoločný záujem, postoj k určitému problému, k osobe či skupine, alebo k presvedčeniu a ľudia konajú v jeho mene. Prítomnosť v dave má vplyv na správanie sa jednotlivcov (tzv. davové alebo kolektívne správanie). V dave sa silne **prejavuje princíp napodobňovania**. Konanie jednotlivcov je ovplyvnené aj anonymitou a stratou sociálnej kontroly. Koncerty, demonštrácie, štadióny, ale i hromadný útek z horiacich budov, útek ulicami mesta, ktoré zasiahlo zemetrasenie sú všetko situácie, kedy sa psychika ľudí počas niekoľkých sekúnd zmení a všetci sa začnú riadiť tými najprimitívnejšími pudmi. Dav žije svojim vlastným životom a jeho správanie sa riadi úplne inými pravidlami ako sú tie, ktoré má vnútorné individuum.⁹⁾

Základná klasifikácia konceptov a druhov kolektívneho správania

Hromadné (kolektívne) správanie je správanie sa väčšieho množstva ľudí. Ľudia môžu byť sústredení/rozptýlení v prostredí. **Uskutočňuje sa v rovnakom čase**. Je úplne alebo prevažne spontánne, neštruktúrované a neinštitucionalizované.

9) PETRUFOVÁ, M. - KMOŠENA, M.: Vybrané aspekty zvládania davového správania..., 2010.

Neodohráva sa podľa vopred ustanovených a osvojených sociálnych noriem a vzorov správania. Je ťažko predvídateľné, či už ide o miesto a čas jeho vzniku, alebo dôsledky. **Vyznačuje sa krátkodobosťou, expresivitou, neuvedomelosťou, emocionalitou, nestálosťou a premenlivosťou.** Je hromadnou reakciou ľudí na spoločný vplyv, podnet, impulz a stimul pri neštandardných a nejasných situáciách, javoch, procesoch a ich výsledkoch. Klasifikáciu kolektívneho správania je možné rozdeliť na dva smery – sociálne a kolektívne správanie.

Tabuľka 1: Základné charakteristiky kolektívneho správania ¹⁰⁾

Sociálne správanie	Kolektívne správanie
- Organizované na základe spoločne zdieľaných sociálnych noriem. - Inštitucionalizované, je predvídateľné ako očakávaná reakcia na podnety. - Emocionálne neutrálne, emócie sú nahradené racionalitou. - Priebeh sociálnej zmeny je regulovaný.	- Neorganizované, sociálne normy nefungujú. Postupne len vznikajú a podriaďujú si konanie individuí. - Neinštitucionalizované, správanie nie je predvídateľné, keďže reakcia na podnety nie je ustanovená, ani neočakávaná. - Emocionálne zafarbené, emócie prevažujú nad racionalitou. - Sociálna zmena je spontánny následok kolektívneho správania.

Tabuľka 2: Klasifikácia druhov kolektívneho správania podľa miery spontánnosti, resp. štruktúrovanosti ¹¹⁾

Prevažne spontánne správanie	Masová hystéria Panika Klebeta Fáma	Verejnosť Publikum Masa Móda	Dav	Výtržnosti Vzbury Nepokoje	Sociálne hnutia	Prevažne štruktúrované správanie
------------------------------	--	---------------------------------------	-----	----------------------------------	-----------------	----------------------------------

Tabuľka 3: Klasifikácia druhov kolektívneho správania na základe dominujúceho citu, ktorý samotné správanie vyvoláva a určuje jeho formu ¹²⁾

Organizačná forma	Dominantný cit		
	Strach	Nepriateľstvo	Radosť
davová	Panika, davový teror, davová hrôza, davové zdesenie	Lynčujúce, násilnícke, ničiace, útočné davy, davové protesty, vzbury, akcie vzdoru	Extatické, oslavné, veselíace sa davy, úctu vzdávajúce davy
masová	Skutočné nebezpečenstvo, revolučná situácia, hystéria, zdanlivé nebezpečenstvo, masová hystéria	Masové hanobenie, masové nepokoje, masové vzbury	Móda, mánie, boomy, životné štýly

10) THIO, A. - TILLES, S.: Sociology, 1991.

11) HESS, B. B. - MARKSON, E. W. - STEIN, P. J.: Instructor's Manual, 1988.

12) LOFLAND, J.: Protest, 1985.

POZNÁMKY

2.2 Charakteristika jednotlivých záťažových situácií

Záťažové situácie je možné diferencovať podľa rôznych kritérií. Z pohľadu ich závažnosti i možného prínosu k ďalšiemu vývinu osobnosti sa diferencujú nasledovne:

- **Frustrácia** označuje situáciu, kedy je človeku znemožnené dosiahnuť uspokojenie nejakej subjektívne dôležitej potreby. Frustrácia je neočakávaná strata nádeje. Táto situácia vyvoláva zážitok sklamania a stimuluje reakcie zamerané na vyrovnanie nepriaznivej bilancie.
- **Konflikt** patrí medzi bežné ťažkosti, s ktorými sa človek vo svojom živote opakovane stretáva. Subjektívne významným, prípadne patogénnym sa stáva až vtedy, keď je skutočne závažný, trvá príliš dlho, zahŕňa príliš dôležitú oblasť, alebo pokiaľ ho človek nie je schopný riešiť.
- **Deprivácia** je stav, keď niektorá z objektívne významných biologických i psychických potrieb nie je uspokojovaná v dostatočnej miere, primeraným spôsobom a dostatočne dlhú dobu. Môže nepriaznivo ovplyvniť aktuálny psychický stav jedinca, ale aj jeho psychický vývin.
- **Stres** z psychologického, ako aj manažérskeho hľadiska je stav nadmerného zaťaženia alebo ohrozenia. Stres nemusí mať vždy len negatívny význam. Primeraná miera môže človeka aktivizovať a stimulovať k hľadaniu účelného riešenia situácie, a tým rozvíjať jeho schopnosti. Typickou reakciou je úzkosť a pocity napätia. Objavuje sa hnev, ktorý aktivizuje rôzne reakcie, často agresívneho charakteru. Výnimkou nie je ani pocit smútku a depresie ako reakcia na presvedčenie o neriešiteľnosti situácie.
- **Trauma** je definovaná ako náhle vzniknutá situácia, ktorá má pre jedinca výrazne negatívny význam, vedie k určitému poškodeniu, alebo k strate. Prejaví sa predovšetkým ťažkosťami v emocionálnej oblasti. Traumatizovaný človek stráca pocit istoty a bezpečia, prežíva úzkosť, ktorá je vyjadrením jeho obáv do budúcnosti i smútok, ktorý možno chápať ako trúčlenie nad stratou niečoho dôležitého. Trauma ovplyvňuje myslenie takto postihnutého človeka, narúša jeho objektivitu, čím sa človek môže stať nekritickým.
- **Kríza** sa objavuje ako narušenie psychickej rovnováhy v dôsledku náhleho vyhrotenia situácie, dlhodobej kumulácie či situačného nárastu problémov. Jej typickým prejavom je zlyhanie adaptačných mechanizmov. Vyjadruje pocit vlastnej životnej situácie postihnutého, ktorú on vníma ako neodkladnú a naliehavú a v stave tiesne alebo núdze nie je schopný riešiť ju vlastnými silami a z vlastných zdrojov.⁸⁾

3 MOŽNÉ PREJAVY OBRANNÝCH REAKCIÍ PROFESIONÁLNYCH VOJAKOV

Spôsoby vyrovnávania sa so záťažou vychádzajú z dvoch základných fylogenetických mechanizmov, ktorými sú **útok** a **únik**.

Útok je aktívny variant vyjadrujúci tendenciu s ohrozujúcou a neprijateľnou situáciou bojovať. Človek môže zaútočiť priamo na predpokladaný zdroj ohrozenia alebo sa zamerať na náhradný objekt. Agresia môže byť obrátená i voči sebe samému, môže sa prejsť verbálnym sebaobviňovaním, v krajnom prípade až samovražednými tendenciami.

Únik z ťaživej situácie je opačným variantom riešenia. Vyjadruje tendenciu utiecť zo situácie, ktorá sa človeku javí ako neriešiteľná. Spôsob, akým možno uniknúť pred problémami môže byť rôzny. Môže ísť o skutočný útek, prenesenie zodpovednosti za riešenie na iného človeka, alebo o rezignáciu na uspokojenie. Tendencia riešiť problém únikom sa môže prejavovať tak na úrovni interpretácie samotného problému (nechceme ho vidieť, popierame jeho existenciu), ako aj na úrovni prístupu k tomuto problému.

Mechanizmy zvládania stresu

Spôsoby vyrovnávania sa so záťažovými situáciami možno diferencovať podľa toho, či sú vedomé alebo nevedomé. Medzi obidvoma variantmi existuje plynulý prechod, človek môže reagovať rôznymi spôsobmi. Ovládacie mechanizmy (coping) sú vedomou voľbou určitých stratégií. Voľba závisí od hodnotenia danej situácie i posúdenia vlastných možností. Z toho vyplýva zameranie sa na určitý cieľ, ktorým by malo byť dosiahnutie pozitívnej zmeny alebo zmierenie sa s tým, čo nie je možné zmeniť pri zachovaní psychickej rovnováhy a pozitívneho obrazu o sebe samom. Obranné mechanizmy možno charakterizovať ako psychologické defenzívne (adaptačné) mechanizmy, pomocou ktorých sa osobnosť bráni voči záťažovým situáciám a vnútornému napätiu.

Možné prejavy správania

- **Popretie a vytesnenie** – človek má tendenciu zbaviť sa pocitov a myšlienok, ktoré sú subjektívne neprijateľné. Vytesnené sú napríklad traumatizujúce zážitky. Istú vec buď vôbec neberie do úvahy, alebo ju transformuje do podoby, ktorá už nie je taká zraňujúca.
- **Racionalizácia** – predstavuje pokus o zvládnutie záťažovej situácie jej zdánlivo logickým zdôvodnením. Umožňuje zastieranie ťaživých problémov ich prijateľnejším, aj keď nie celkom pravdivým, resp. správnym spôsobom výkladu.
- **Regresia** – je únikom na vývinovo nižšiu úroveň správania. Obyčajne vyjadruje odmietnutie samostatnosti a väčšiu potrebu závislosti na podpore okolia. K regresívnym prejavom dochádza pri ťažkom somatickom postihnutí, a tiež ako reakcia na traumatizujúce zážitky. Postihnutý jedinec túži byť ochraňovaný, upína sa na osobu, ktorá by mu mohla pomôcť a môže sa stať na nej až závislým.
- **Fantázia** – je obrannou reakciou, ktorá pomáha nahradiť neznesiteľné zážitky inými, ktoré sú uspokojujúce, aj keď sú nereálne.
- **Kompenzácia** – je vyváženie nedostatkov v jednej oblasti výkonmi v inej oblasti.
- **Rezignácia** – obvykle býva reakciou na dlhodobú záťaž. Jedinec sa dopredu vzdáva niečoho, čo považuje za nedosiahnuteľné. Vyjadruje bezmocnosť, pasivitu a apatiu. Jej efekt spočíva v tom, že ak človek nič neočakáva, nemôže byť sklamaný.¹³⁾

13) VODÁČKOVÁ, D.: Krízová intervencia, 2002.

POZNÁMKY

V súvislosti s problematikou hromadného (kolektívneho) správania vystupuje do popredia aj problematika krízovej komunikácie, ktorá predstavuje špecializovanú neoddeliteľnú súčasť komunikácie každej organizácie (internej aj externej) vo výnimočnej situácii, keď hrozí narušenie stability či reputácie pod vplyvom závažnej situácie a/alebo negatívnej publicity. Jej cieľom je prostredníctvom konkrétnych komunikátorov, cez vytýpané cieľové skupiny, distribuovať účinné vyhlásenia a minimalizovať aj neutralizovať prípadné škody.

Najlepší spôsob, ako sa ku kríze postaviť je využiť pravidlo 3P – Proaktívna Profesionálna Príprava, ktorá tá zahŕňa:

- **vopred pripravený krízový plán**, ktorý slúži ako preventívny nástroj pre akýkoľvek typ krízy,
- **trénovaný krízový štáb a nevyhnutné poznatky k postupnosti krokov**, ktoré pomáhajú krízu efektívne riešiť a prezieravo odvrátiť,
- **využívanie už existujúcich nástrojov a aktivít internej komunikácie a vzťahov s verejnosťou** (PR) kontinuálne,
- **presnosť, plánovanosť a cielenosť**, čo znamená vytvorenie, udržiavanie a vyhodnocovanie aktivít za účelom predchádzania až eliminovania prípadnej krízovej situácie.

Úlohy krízového manažéra v rámci krízovej komunikácie:

- Definovať citlivé témy v oblasti, ktorá so sebou môže priniesť krízovú situáciu.
- Navrhnuť nástroje na riešenie prípadnej krízovej situácie vo všetkých relevantných oblastiach, ktoré by kríza mohla zasiahnuť.

Ľudia na psychické ohrozenie reagujú odlišným spôsobom, ako napríklad:

- Regresívne správanie – krok späť – návrat k starým mechanizmom patriacim do raného detstva. Môže sa to prejavovať cmúľaním palca, neschopnosťou prijímať zodpovednosť.
- Panická reakcia – extrémna úzkosť je odpoveďou na stresový podnet. Prejavuje sa ako obrovský strach zo zranenia alebo zo smrti. Vypadá to, ako keby sa jedinec nemohol zorientovať vo svojom okolí, je v stave zmätku, nevie čo skôr, nemôže odpovedať.
- Derealizácia – porucha vnímania vnútorného sveta, pocit odcudzenia sa sebe samému, pocit, akoby sa to človeka netýkalo, to sa mu len zdá, pocit neskutočna.¹⁴⁾

Praktické rady a závery k implementácii krízovej komunikácie v organizáciách, ktoré riešia krízové situácie sú spracované v tabuľke 4.

14) PETRUFOVÁ, M. - BELAN, L.: Modelovanie správania sa jednotlivcov..., 2015.

Tabuľka 4: Zásady krízovej komunikácie ¹⁵⁾

POZNÁMKY

ÁNO	NIE
Hovorte pravdu – VŽDY! • Budte úprimní a presní. Vaša kredibilita a reputácia od toho závisí. • Priznajte, ak nepoznáte odpoveď na otázku. Ponúknite, že odpoveď zamestnanec/novinár dostane hneď, ako ju zistíte. • Opravujte chyby a omyly okamžite. Vyhláste napríklad, že ste neposkytli adekvátnu odpoveď a chcete tak urobiť znovu, aby ste zabránili zmateku. • Vyhýbajte sa žargónu. Vyjadrujte sa jednoducho a zrozumiteľne, nepoužívajte veľa cudzích a odborných výrazov. • Budte si vedomí, že všetko, čo hovoríte, sa môže citovať a odvysielať. • Budte k zamestnancom a novinárom tak otvorení, ako sa len dá. • Volajte novinárom okamžite, ako zistíte, že ich články sú nepresné. Zdvorilo upozorníte na nepresnosti a zdôvodníte to. • Vždy odpovedajte na telefonáty novinárov. • Vždy dajte novinárom odpovede na ich otázky, aj keby to malo predstavovať nadprácu, či ponocovanie v práci.	Neklamte – NIKDY! • Nikdy nepoužívajte výraz „No Comment“! • Neimprovizujte, nešpekulujte, nepredpokladajte. Dobrí zamestnanci a novinári si overujú fakty. Ak dávate chybné informácie, vaša dôveryhodnosť bude zničená. • Nepokúšajte sa využívať výraz „off- the record“ potom, ako ste novinárom už dali informácie. • Nezatajujte sa. • Nedávajte vyhlásenia prv, než máte pripravené všetky podklady a informácie. • Akákoľvek krízová situácia so sebou zároveň prináša šancu na zlepšenie situácie.

Modely správania sa jednotlivca v rôznych formách asymetrických ohrození v rámci davového správania vojakov

Aktuálny psychický stav vojakov nachádzajúcich sa v špecifických podmienkach interskupinovej konfrontačnej interakcie je podmienený predovšetkým:

- konaním jednotlivých účastníkov davu a od neho sa odvíjajúce správanie,
- aktivitou zasahujúcich vojakov (charakter zákroku) ako behaviorálneho prejavu naplňovania obsahu aktuálnej sociálnej role,
- konkrétnymi podmienkami, v ktorých zákrok prebieha, ich vnímaním a prežívaním zasahujúcim vojakom).

Podľa vyššie uvedených kritérií je vygenerovaných **deväť typov situácií**, v ktorých sa vojaci zasahujúci proti účastníkom davu ocitajú. Podľa prevažujúcich aktivít zasahujúcich vojakov sa jedná o nasledujúce situácie: Sme tu (1), Odpreviadime vás (2), Zastavíme vás (3), Nepustíme vás (4), Oddelíme vás od seba (5), Vytlačíme vás (6), Ideme si pre niektorého z vás, pre niečo vaše (7), Čakáme (8), Ustupujeme (9). ¹⁶⁾

¹⁵⁾ STANOVÁ, I.: Krízová komunikácia, 2012.

POZNÁMKY

1. Zhromaždenie väčšieho počtu ľudí

Väčšinou bežné, normu výrazne neprekračujúce správanie, verbálne útoky na asistujúcich vojakov, prípadne ojedinelé útoky (drobné predmety).

Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov: monitorovanie prejavov účastníkov davu, čakanie, demonštrovanie sily (iba prítomnosťou).

Intervenujúce situačné premenné: pokoj (pred búrkou?), dlhý čas čakania, vzrastajúca konfliktnosť situácie daná prítomnosťou vojakov, prítomnosť masmédií, kvalita a množstvo informácií o celi akcie a jej priebehu.

Prežívanie zasahujúcich vojakov: nuda z čakania, premýšľanie, či je potrebné riešiť tento problém takouto cestou, nabudenie, pocit vlastnej nepripravenosti, nepokoj, chuť zakročiť, tešenie sa na povel k zákroku, zvedavosť.

2. Účastníci davu (skupín) sa presúvajú na miesto určenia

Demonštrujúci (idú peši, alebo autobusom a pod.) – heslá, verbálna agresia voči zasahujúcim vojakom alebo znepriateleným skupinám, prípadne verbálne útoky zvonku na presunujúcich sa účastníkov.

Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov: odprevádzajú presunujúcich sa účastníkov davu (skupín), zabrániť vzájomnému napádaniu účastníkov davu s nepriateľsky ladenými jednotlivcami, či skupinami.

Intervenujúce situačné premenné: miesto presunu, dĺžka presunu, prítomnosť masmédií, kvalita a množstvo informácií o celi akcie a jej priebehu, existencia ďalších stresorov (zima, hlad, smäd), prítomnosť podnetov podporujúcich násilie (jeho skupinovú podporu).

Prežívanie zasahujúcich vojakov: nižší stupeň nabudenia, zlosť, pocit zbytočnosti, etiketujúci negatívny postoj k účastníkom davu, prípadne nepriateľsky ladeným jedincem a skupinám vo vnútri davu, k cieľom ich pochodov, subjektívny aktuálny stav (psychická a fyzická pohoda – nepohoda).

3. Účastníci davu postupujúci proti kordónu zasahujúcich vojakov

Verbálne a fyzické útoky ohrozujúce zdravie zasahujúcich vojakov.

Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov: „pasívne“ zastaviť postupujúci dav, vojaci ako „živá stena“, obrana seba i kolegov pred útokmi účastníkov davu (kamene, zápalné fľaše, tyče), čakanie na povel na zákrok.

Intervenujúce situačné premenné: množstvo účastníkov davu a zasahujúcich vojakov (nepomer), interakcia nabera jednostranne konfliktný charakter, zranenie vlastnej osoby či kolegu, čas, počas ktorého je potrebné líniu udržať, zranenie účastníka davu, nečakane brutálny útok s rýchlym napadnutím zasahujúcich vojakov, pokiaľ sa na mieste nachádza televízia, zákrok sa odkladá, nepredvídateľné reakcie demonštrantov.

Prežívanie zasahujúcich vojakov: potreba dostať aktuálnu rolu, povinnosť zvládnuť zákrok – „nesmieme ich opustiť“, „mohli by nás ušliapať“, „musíme to vydržať, sme zranení“, „to zase mali informácie, odkiaľ sa vyroja ďalší?“, „držte sa dohromady“, vedomie, že môžem byť zranený ja, kolega, očakávanie nárastu agresie, oča-

kávanie pokynu k zásahu, zvýšená hladina nabudenia, naštvanosť, že nie je velenie k zákroku, strach, napätie, hnev, tendencie k/proti agresii, očakávanie čo bude ďalej, čakanie, chuť zakročiť, prekvapenie z agresivity účastníkov davu, potreba ukončiť akciu – „aby už to bolo za nami“, subjektívny aktuálny stav (psychická a fyzická pohoda – nepohoda), mrzutosť z nečinnosti – „boli sme atakovaní a nič sa nedeje“, pocit nedostatočnej podpory zo strany nadriadených, „nenechať sa vyprovokovať, ak dostanem reťazou, je koniec“, „aby sa to nezvrhlo“, „hlavne, aby som to prežil“.

4. Účastníci davu jednotlivci či po skupinách sa snažia dostať do chráneného priestoru, prípadne z priestoru, ktorý im bol zasahujúcimi vojakmi vymedzený

Prejavy verbálnej i fyzickej agresie, ničenie majetku.

Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov: zamedziť vstup (únik) účastníkom davu do/z chráneného priestoru, obrana seba i kolegov pred prípadnými útokmi účastníkov davu, zabránenie rabovaniu.

Intervenujúce situačné premenné: chránený priestor (zamedzenie vstupu do neho/z neho, napr. staničnej haly, námestia, utečeneckého tábora a pod.), množstvo účastníkov davu versus počet zasahujúcich vojakov, časové trvanie akcie, možnosť nárastu agresivity účastníkov davu (zvýšená tendencia vniknúť – uniknúť), kvalita a kvantita informácií, stiesnený priestor, zranení vojaci.

Prežívanie zasahujúcich vojakov: potreba dostať aktuálnu rolu, povinnosť zvládnuť zákrok – „nesmieme ich pustiť“, obava, že situáciu proti presile neudržia, vedomie, že môžem byť zranený ja, kolega, očakávanie nárastu agresie, strachu, napätia, hnevu, subjektívny aktuálny stav (psychická a fyzická pohoda – nepohoda), „nejako to zvládnem“, „sme na to vycvičení“, obavy, že utečenci môžu mať zbrane, nepríjemné pocity z čiastočnej bezmocnosti osôb, proti ktorým zákrok smeroval (utečenci).

5. Konflikty medzi znepriatelenými skupinami vyúsťujúce do vzájomného napádania, bitky

Znepriatelené frakcie, ľudia vytvárajúci rôzne veľké skupiny podľa ich presvedčenia (davy ľudí) a pod.

Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov: oddeliť súperiace skupiny od seba (nadávky, bitky, výtržnosti a pod.), zastaviť pokračovanie fyzickej agresie, zadržanie a eskorta agresívnych jedincov, rozdelenie davu na menšie skupiny, obrana proti útoku jednej zo súperiacich skupín (anarchisti napadnú kordón vojakov, aby sa dostali k prívržencom krajnej pravice).

Intervenujúce situačné premenné: miesto konfliktu, intenzita násillia (stupeň vývoja situácie, keď do nej zasahujú vojaci), rýchle situačné zmeny, riziko obrátenia agresie proti zasahujúcim vojakom, prítomnosť masmédií, zahraniční účastníci davu, konanie účastníkov davu pod vplyvom návykových látok, očakávaná odmena pre agresívnych účastníkov davu za násillie alebo za konflikt s vojakmi (sociálne ocenenie), včasnosť/oneskorenosť povelu na zákrok, pocit pripravenosti na opakujúce sa akcie.

POZNÁMKY

Prežívanie zasahujúcich vojakov: akčnosť, vysoké nabudenie – „ak dôjde k zákroku, chcem byť pri tom“, „bol som nabudený, pripravený zakročiť“, uplatnenie skúseností z podobných (opakujúcich) zákrokov, pocit istoty, pocit márnosti – „na budúce sú tu zase“, potreba čo najrýchlejšie ukončiť zákrok s čo najmenšími stratami (zraneniami), pocit nedostatočnej opory zo strany nadriadených, obava, aby sa agresívne konanie zákrokom ukončilo, „kedy sa konečne dozvieme, kto v ktorom sektore bude slúžiť a s akými úlohami?“, „prečo došlo k takému vyhroteniu situácie?“, prekvapenie z agresivity účastníkov davu, obavy z napadnutia ďalšími účastníkmi davu.

6. Účastníci davu sa i napriek opakovanej výzve zdržujú v priestore

Nepovolené zhromaždenie – vytlačenie ľudí z priestoru, provokácie predovšetkým verbálne, pasívna obrana (sedenie).

Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov: vytlačiť účastníkov davu z miesta, v ktorom sa sústreďujú, ukončiť či prerušiť akciu, vytlačiť ich.

Intervenujúce situačné premenné: nejasný dôvod k zákroku, značná časť účastníkov davu pod vplyvom návykových látok, veľký mediálny záujem, masmédiá na strane účastníkov davu, nepomer medzi počtom účastníkov davu a zasahujúcimi vojakmi (1 000 vojakov proti 5 000 protestujúcim), vedenie dáva protichodné rozkazy alebo s nimi bolo prerušené spojenie, akcia nie je dobre koordinovaná.

Prežívanie zasahujúcich vojakov: „sám nie som presvedčený o potrebe zákroku“, „mali sme zakročiť ráznejšie a skôr“, našťvanosť na nadriadených – „nadriadení si nevážia vojakov a vystavujú ich riziku“ a na organizátorov, „aby zákrok dopadol dobre“, „malo to nejaký význam?“ (po zákroku), „proti komu zakročujú?“, „zvieratá sú inteligentnejšie“, „aby môj zákrok nebol hodnotený ako neprimeraný“, „nepôjde na mňa sťažnosť?“, „nenechať sa vyprovokovať“, „kde sa vzalo toľko nenávisti, násillia, agresie a zbraní?“, akcia nedotiahnutá, pocit znechutenia.

7. Agresívne správanie, útoky najaktívnejších účastníkov davu (verbálne i fyzické)

Agresívna obrana niektorých účastníkov v dave pred vojakmi.

Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov: vstup do „kotla“ protestujúcich, odobratie transparentov, „vytiahnuť“ kolegov (skupinu kriminalistov) z obkľúčenia davom.

Intervenujúce situačné premenné: „vedenie poslalo 20 vojakov bez prostriedkov do davu 5 000 protestujúcich, ktorí ich obklopili a držali najmenej hodinu a pol“, niekoľkohodinové čakanie a výzvy – „spojenie nebolo, orientoval som sa podľa toho čo som videl okolo seba“, „neboli sme vybavení ochrannými prostriedkami“.

Prežívanie zasahujúcich vojakov: zákroky proti pasívnym účastníkom (najmä ženy) – „mnoho vojakov išlo vpred iba na rozkaz (na polovicu)“, „pre mňa ťažko zlučiteľné „snažil som sa pomáhať kolegom z problémov zo zákroku“, „bol som unavený, dve noci sme spali vo vozidlách a jedli bagety“, „to myslí vážne, že mám zakročiť?“, „prečo došlo k takému vyhroteniu situácie?“, radosť z perfektného fungovania v jednotke, ktorá je profesionálna – „môžeme sa

na seba navzájom spoľahnúť“, vtípkovanie i v ťažkých situáciách, bezmocnosť, strach, pocit poníženia – „boli sme (ja a dvaja kolegovia) nútení ustúpiť“.

8. Agresívne správanie účastníkov v rámci normy, prípadne mierne vybočujúce z normy

V podobe verbálnej či fyzickej agresie, podľa velenia zákroku však ešte nie je dôvod k zákroku.

Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov: čakanie na povel k zákroku, prípadne k ukončeniu akcie (bez zákroku).

Intervenujúce situačné premenné: prejavy a reakcie účastníkov davu, proti ktorým by podľa zasahujúcich vojakov bolo potrebné zakročiť, nefungujúce spojenie, vyjednávanie, výzvy, mediálny záujem, absencie informácií, neprehľadnosť situácie, minimálne inštrukcie od vedenia, „nevedeli sme do čoho ideme, chýbali informácie“.

Prežívanie zasahujúcich vojakov: „nech už to konečne začne“, „to bude mela“, „čakaním som otupel, bol som znudený“, „prečo už niekto nevydá povel k zákroku?“, „bol som unavený, dve noci sme spali vo vozidlách a jedli bagety“, dlhé čakanie odvracia pozornosť, znižuje sústredenosť na zákrok, psychicky i fyzicky unavuje – „futbal začína o piatej, my vychádzame o jednej, štyri hodiny tam sedíme ako korytnačky... v autách, v nepohodlí, nie je kam si odskočiť“, podľa intenzity prejavov a ich subjektívneho hodnotenia vojakov – nárast „nabudení“, zvýšená potreba zasiahnuť, nedočkavosť, roztrpčenosť, nárast agresivity – „že do toho za chvíľku pôjdeme“, „aby už všetko bolo za nami“.

9. Agresívne fyzické útoky účastníkov davu proti zasahujúcim skupinám vojakov

Účastníci davu v početnej presile voči počtu zasahujúcich vojakov, ničenie majetku vojakov.

Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov: pôvodný cieľ – zadržať postup davu a najagresívnejších účastníkov sa v priebehu akcie mení na záchranu života a zdravia zasahujúcich vojakov, ústup z dosahu agresívneho davu.

Intervenujúce situačné premenné: zážitok pocitu úspechu účastníkov agresívneho davu, výrazný nepomer útočiaceho davu a zasahujúcich vojakov, neochota poslať posily, podcenenie situácie velením.

Prežívanie zasahujúcich vojakov: pocit ohrozenia základných životných hodnôt, pocity nenaplnenia aktuálnej role, zlyhanie (pretrvávajúce i po ukončení situácie), strach, proti agresia, potupa – „zalez sem do vozu“, bezmocnosť, zlosť na tých, ktorí tam vojakov poslali, nepripravenosť na vývoj situácie – „čo na nás nadriadený zase uvidí za chyby a oni ako to dobre zvládli“, „je ich moc“, „prečo došlo k takému vývoju situácie?“¹⁶⁾

16) BELAN, L. - PETRUFOVÁ, M.: Správanie sa príslušníkov Ozbrojených síl..., 2021.

POZNÁMKY

4 ZVLÁDANIE ZÁŤAŽOVÝCH SITUÁCIÍ

Pre efektívne zvládnutie davového správania sú v podmienkach Ozbrojených síl Slovenskej republiky spracované rôzne techniky a dotazníky, ktoré sú zamerané na správanie sa vojakov v krízových situáciách charakteru hromadného správania. Vychádzajú zo spracovaných textov autorov M. Kmošenu „*Davové správanie*“ a M. Petrufovej „*Evalvácia a autoevalvácia*“.

Technika č. 1: DAV

Dav je prechodným zhromaždením reagujúcim na rovnaké podnety podobným alebo identickým spôsobom.

Základné davové fenomény:

- **Sugescia** – je prostriedkom transformácie jednotlivcov na dav. Ide o iracionálne ovplyvňovanie človeka v smere jeho nevedomých tendencií, za zníženej kontroly vedomia. Nositeľom sugescie v dave býva vždy emócia. Prijem sugescie v dave predpokladá určitý stav osobnosti jednotlivcov, spravidla afektogénny (silno citový, vzrušený). Človek sa stáva robotom neschopným myslieť alebo preberať iniciatívu. Bezvýhradne prijíma to, čo mu hovoria a prikazujú.
- **Napodobňovanie** – týka sa predovšetkým činnosti ľudí v dave. Činnosť davu je napodobňovaním činností vychádzajúcich z iniciatívnych jednotlivcov. Nejedná sa o napodobňovanie všetkého, existuje tu určitá výberovosť.
- **Kruhová reakcia** – spočíva v tom, že človek, ktorý dostáva od iného človeka v dave určitý podnet, napr. i náhodou, odovzdá tento podnet ďalej (typické strkanie v dave, hádzanie kameňov, rytmické pohyby, výkriky a pod.

Úlohy k technike č. 1

Hľadajte odpoveď na tieto otázky:

1. Kto v dave prijíma a kto využíva sugesciu?
2. Prečo ľudia v dave napodobujú činnosť iných ľudí v dave?
3. Sú prítomné uvedené fenomény aj inde ako v dave?
4. Ktorí ľudia sú náchylnejší k prijímaniu myšlienok iných?

Technika č. 2: TYPY DAVU

Agresívny dav (s prevládajúcimi emóciami ako sú hnev, zlosť, nenávisť a hlavným druhom činnosti je útok na niekoho, na niečo):

- **Lynčujúci** (prenasledujúci jedného človeka alebo malú skupinu osôb)
 - Konzervatívny (pánsky) – v minulosti napr. bieli južanskí otrokári, ktorí poľovali na čierneho otroka na úteku.
 - Proletársky – napr. väzni dobili donášača alebo vojaci despotického veliteľa.
 - Trestajúci – s cieľom potrestať určitý zločin – napr. znásilnenie, vraždu, incest a pod.

POZNÁMKY

- **Terorizujúci** (teroristické akty smerujúce proti určitej kategórii osôb alebo proti skupinám)
 - Pogrom – krvavé, masové prenasledovanie, vraždenie (obyčajne rasové, nacionalistické),
 - Teroristické akty – osobitý druh násilia, ktorý vzbudzuje strach, hrôzu s rôznym cieľom napr. politickým, náboženským, ekonomickým. Rozoznávame teroristické akty politické, založené na činnosti gangov, mafie, medzinárodne teroristické, kvázi teroristické – rukojemníci v banke.
- **Nepokoje**
 - Vzbury – aktívne vystúpenia, odpor, odoprenie poslušnosti, vzopretie sa proti útlaku, vládnuceho poriadku a pod.
 - Demonštrácie – vystúpenie určitého počtu ľudí k prejavu spoločného myslenia, na podporu nejakej osoby, myšlienky, veci alebo naopak namierený proti nim.
 - Štrajky – dočasné kolektívne prerušenie práce s cieľom zlepšenia pracovných a iných podmienok. Vytvára nátlakovú situáciu. Charakter stavového správania má skôr spontánny štrajk, ktorý vedie k sociálnej desintegrácii. Sú odmietnutím lojality revoltou proti existujúcim ekonomickým a politickým pomerom.

Poznámka: Štrajky a demonštrácie môžeme chápať ako typ agresívneho davu len v prípade, že ich účastníci využívajú násilie pre naplnenie politických, ekonomických a iných cieľov.

Úlohy k technike č. 2

1. Určite, k akému typu davu môžeme priradiť tieto udalosti:
 - Partia neprispôsobivých ľudí sa vyberie „urobiť poriadok“ do ulíc a napáda všetkých, ktorí sa im nepozdávajú, lebo nie sú ako oni.
 - Väzenskí dozorcovia dobijú uväzneného.
 - Vojenská jednotka „sa realizuje“ pri vypočúvaní zajatca (ostreľovača), ktorý zlikvidoval niekoľko jej príslušníkov.
 - Udalosti na lodi Bounty.
 - Útok na redakciu časopisu Charlie Hebdo vo Francúzsku v roku 2015.
2. Uvedte ďalšie príklady z histórie a súčasnosti na agresívny dav a zaradte ich podľa vyššie uvedenej klasifikácie.
3. Ktoré z nasledujúcich trestných činov exponujú najviac lynčovanie? (vražda, úkladné prepadnutie, lúpež, krádež).

Technika č. 3: NEGATÍVNE PSYCHICKÉ STAVY A PANIKA

Duševný stav alebo počínanie prejavujúce sa prehnaným citovým vzrušením, sklonom k dramatizovaniu situácií, kolísaním nálady, zvýšenou sugestabilitou, prípadne strachom zo smrti, úzkostnými náladami, popudlivosťou:

- **Psychogénne reakcie a aktuálne emočné prejavy** – zmeny v správaní vojakov, abnormálne reakcie, ktoré sú neprimerané pôsobiacej situácii.

POZNÁMKY

- **Únava** – fyziologický a psychologický dôsledok dlhšie trvajúcej činnosti organizmu a psychiky vyjadrujúci skutočnosť, že zásoby fyzických a psychických síl nie sú nevyčerpatelné.
- **Strach** – negatívny psychický stav vyznačujúci sa ostrými silnými tiesnivými a nepríjemnými citovými prežitkami, ktoré majú situačne rôznu kvalitu, má predmetný základ – zdroj ohrozenia je objektivizovaný.
- **Úľak** – vyvolaný neočakávanými, krátko pôsobiaciimi podnetmi. Prevládajúca je vrodená reakcia, má rýchly priebeh aj odoznenie. Typický pri ohrození zvonku.
- **Úzkosť** – vzniká z bližšie neurčených, nie predmetných javov a ich dôsledkov, zdroj ohrozenia nie je objektivizovaný, človek sa cíti byť ohrozený, ale nevie kým alebo čím.
- **Obava** – v prežívaní človeka dominuje pocit strachu o blízkych, ohrozenie hodnôt a ideálov.
- **Hystéria** – nervová porucha (choroba) prejavujúca sa zvýšenou reakciou na vonkajšie dojmy (záchvat, smiech a pod.).

Úlohy k technike č. 3

1. Na základe poznatkov o zvládaní stresu u jednotlivca charakterizujte príčiny vzniku negatívnych stavov a ich prejavy.
2. Určite mieru ich vplyvu na vznik a intenzitu paniky.
3. Hľadajte možnosti ich regulácie vo vojenskej činnosti.
4. Z hľadiska priebehu paniky určite fázu, v ktorej sa jednotlivé typy najsilnejšie prejavujú.

Dotazník č. 1: PSYCHICKÉ A TELESNÉ PRÍZNAKY STRESU

	Zakrúžkujte, ako často sa Vám to stáva	vôbec	zriedka	občas	často
1.	Cítite nervozitu, napätie, vnútorné chvenie	0	1	2	3
2.	Cítite nadmernú podráždenosť	0	1	2	3
3.	Cítite sa precitlivený, urazený, plačlivý	0	1	2	3
4.	Ľahko vybuchnete, nazlostíte sa	0	1	2	3
5.	Večer veľmi dlho zaspávate	0	1	2	3
6.	Kričíte na niekoho iného, keď máte zlosť	0	1	2	3
7.	Budia vás v noci desivé sny	0	1	2	3
8.	Ráno sa skoro zobudíte a nemôžete spať	0	1	2	3
9.	Po spánku sa cítite unavený, dolámaný	0	1	2	3
10.	Obávate sa budúcnosti a zaoberáte sa problémami	0	1	2	3
11.	Vyhýbate sa nepríjemnostiam a bojíte sa, že to zle dopadne	0	1	2	3
12.	Odkladáte nepríjemné či ťažké úlohy	0	1	2	3
13.	Máte problémy s trávením, nechutí vám jesť, jete príliš veľa	0	1	2	3
14.	Máte žalúdočné ťažkosti, nervozitu či bolesti	0	1	2	3

POZNÁMKY

15.	Máte pocity únavy, malátnosti, snahu odpočívať	0	1	2	3
16.	Mávate problémy nadýchnuť sa	0	1	2	3
17.	Rozbúcha sa vám srdce alebo vás bolí pri srdci	0	1	2	3
18.	Trpíte bolesťami hlavy	0	1	2	3
19.	Stratila alebo znížila sa chuť k sexu	0	1	2	3
20.	Stáva sa vám, že sa nápadne nepríjemne potíte	0	1	2	3
21.	Cítite mravčenie alebo chlad v končatinách	0	1	2	3
22.	Mávate problémy sústrediť sa, zapamätať si	0	1	2	3
23.	Jete rýchlo, hltavo, nesústredene	0	1	2	3
24.	Mávate bolesti chrbta	0	1	2	3
25.	Rýchlo sa telesne vyčerpáte, ľahko sa unavíte	0	1	2	3
26.	Objavujú sa záškľby viečok, tik tváre	0	1	2	3
27.	Objavuje sa tras rúk, prípadne tela	0	1	2	3
28.	Pijete viac alkoholu ako predtým	0	1	2	3
29.	Vyfajčíte viac cigariet ako predtým	0	1	2	3
30.	Mávate závrate alebo pocity zvracania	0	1	2	3
31.	Myšlienky, ktorých sa nemôžete zbaviť	0	1	2	3
32.	Býva vám na omdlenie alebo mávate závrate	0	1	2	3
33.	Ste zvýšene kritický voči ostatným	0	1	2	3
34.	Máte pocity úplného nedostatku energie	0	1	2	3
35.	Máte pichavú bolesť pri srdci alebo na hrudi	0	1	2	3
36.	Hádate sa s partnerom	0	1	2	3
37.	Náhle sa takmer bezdôvodne ľakáte	0	1	2	3
38.	Máte strach, že sa nedokážete ovládnuť	0	1	2	3
39.	Trápíte seba výčitkami	0	1	2	3
40.	Máte pocity osamelosti alebo zbytočnosti	0	1	2	3
41.	Bojíte sa vecí, ktorých sa väčšina ľudí nebojí	0	1	2	3
42.	Máte pocit, že ostatní vám nerozumejú	0	1	2	3
43.	Trpíte pocitom menejcennosti	0	1	2	3
44.	Opakovane musíte veci kontrolovať	0	1	2	3
45.	Máte pocit, že sa nedokážete sústrediť	0	1	2	3
46.	Máte chuť niečo zničiť alebo rozbiť	0	1	2	3
47.	Máte pocit, že všetko vás stojí priveľa úsilia	0	1	2	3
48.	Máte chvíľkové pocity strachu a paniky	0	1	2	3
49.	Máte pocit osamelosti, aj keď ste medzi ľuďmi	0	1	2	3
50.	Máte pocit, že veci okolo vás sú cudzie, neskutočné	0	1	2	3

Vyhodnotenie

Vyššie hodnoty u niektorých položiek môžu znamenať, že na stresovú situáciu odpovedáte nasledovne:

- skôr telesné prežívanie stresu pri položkách: 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 30, 32, 35,

POZNÁMKY

- b) skôr úzkostné prežívanie stresu pri položkách: 1, 2, 5, 7, 10, 11, 12, 16, 23, 31, 37, 38, 41, 44, 48, 50,
- c) skôr depresívne prežívanie stresu pri položkách: 3, 8, 9, 15, 22, 34, 39, 40, 43, 45, 49,
- d) skôr konfliktné prežívanie stresu pri položkách: 4, 6, 33, 36, 42, 46, 47,
- e) skôr závislosť prežívania stresu pri položkách: 13, 28, 29.

Dotazník č. 2: REBRÍČEK STRESOROV PODĽA HOLMESA A RAHEHO

Autori Holmes a Rahe vytvorili na základe výskumu rebríček stresorov odstupňovaný od najťažšieho stresoru (100 bodov).

Stresor	Body
Smrť manžela alebo manželky	100
Rozvod	73
Rozpad manželstva	65
Väzenie	63
Smrť blízkeho člena rodiny	63
Ľahšia nehoda alebo choroba	53
Svadba	50
Strata zamestnania	47
Zmierenie manželov	45
Odchod do dôchodku	45
Choroba alebo zmena v správaní blízkej osoby	44
Tehotenstvo	40
Sexuálne problémy	39
Narodenie dieťaťa, adopcia	39
Zmena zamestnania	39
Negatívna zmena príjmu	38
Smrť priateľa	37
Zmena pracovného zamerania	36
Manželský spor	35
Zabavenie majetku	31
Vypovedanie pôžičky	30
Zmena zodpovednosti v práci	29
Odchod dieťaťa z domova	29
Problémy s príbuznými zo strany partnera	29
Vynikajúci osobný úspech	28
Manželka začala alebo prestala pracovať	26
Zahájenie alebo ukončenie štúdia	26
Zmena životných podmienok	25
Zmena osobných zvykov	24
Problémy s nadriadeným	23

POZNÁMKY

Zmeny v pracovnom čase	20
Zmena bydliska	20
Zmena školy	20
Zmena rekreácie	19
Zmena náboženských aktivít	19
Zmena spoločenských aktivít	18
Pôžička na menšiu kúpu (chladnička, TV...)	17
Zmena rytmu spánku a bdeniu	16
Veľká zmena v počte členov rodiny	15
Zmena stravovacích návykov	15
Dovolenka	13
Vianoce	12
Dopravný priestupok	11

Vyhodnotenie

Vypočítajte si počet bodov dosiahnutých za posledný rok. Ak ste získali:

- 150 – 200 bodov ocitáte sa v skupine osôb mierne ohrozených stresovými vplyvmi,
- 200 – 300 bodov patríte do skupiny rizikových osôb,
- nad 300 bodov ste silne rizikový z hľadiska zdravotných problémov.

4 ZÁVER

Aktívna služba profesionálnych vojakov je takmer vždy spojená s reálnou existenciou špecifického typu sociálneho správania. Operácie, ktoré sú vedené v konkrétnom politickom, sociálno-ekonomickom, kultúrnom a vojenskom prostredí zákonne ovplyvňujú správanie sa profesionálnych vojakov. Situácie ako sú ohrozenie života a zdravia, konflikty, adaptačné problémy alebo negatívne psychické stavy určujú reakcie vojakov na tieto neobvyklé udalosti. Úlohy, ktoré plnia príslušníci Ozbrojených síl Slovenskej republiky v priestoroch nasadenia sú stále náročnejšie a zložitejšie. Počas plnenia týchto úloh sú profesionálni vojaci vystavení stresujúcim až traumatizujúcim situáciám. Okrem bojových stresorov (stresory v nasadení) pôsobia na vojakov aj stresory zapríčinené hromadným správaním obyvateľstva – davové správanie, kolektívne a hromadné správanie a pod.

Profesionálni vojaci by mali absolvovať výcvik zameraný na zvládanie správania sa v krízových situáciách, a to v oblasti pedagogicko-psychologickej prípravy, morálno-vôľových vlastností, mali by byť fyzicky zdatní, mať manažérske schopnosti a zručnosti a ovládať cudzie jazyky (najmä angličtinu a jazyk príslušnej krajiny, kde OS SR pôsobia). Tieto skutočnosti by mali byť obsahom ďalších odborných diskusií v rámci analýz a tvorby koncepcie vojenského vzdelávania, či už vysokoškolskej prípravy, kariérneho vzdelávania alebo celoživotného vzdelávania, ktoré sú ideálnou formou skvalitňovania prípravy príslušníkov OS SR pôsobiacich tak v misiách, ako aj v mierovom živote. Je nevyhnutné sa tejto problematike neustále venovať a vytvárať tak lepšie predpoklady pre prevenciu v rámci davového správania.

POZNÁMKY

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- BELAN, Ľ.: *Bezpečnostný manažment : Bezpečnosť a manažérstvo rizika [CD-ROM]. 1. časť: Bezpečnosť*. Žilina : Žilinská univerzita, 2015. ISBN: 978-80-554-1138-5.
- BELAN, Ľ. - PETRUFOVÁ, M.: Správanie sa príslušníkov Ozbrojených síl Slovenskej republiky v krízových situáciách. In: *Politické vedy* [online], roč. 24, 2021, č. 1, s. 70-94. ISSN 1335-2741. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.24040/politickevedy.2021.24.1.70-94>>.
- IVANČÍK, R.: Teoreticko-metodologický pohľad na bezpečnosť. In: *Krízový manažment*, roč. 11, 2012, č. 1, s. 5-14. ISSN 1336-0019.
- Global Trends 2025 : A Transformed World* [online]. Washington D.C., US Government Printing Office, 2008 [cit. 14-10-2021]. Dostupné na internete: <https://www.dni.gov/files/documents/Newsroom/Reports%20and%20Pubs/2025_Global_Trends_Final_Report.pdf>.
- HESS, B. B. - MARKSON, E. W. - STEIN, P. J.: *Instructor's Manual : Sociology*. 3. vyd. New York : Macmillan, 1988. 533 s. ISBN 0023544317.
- KOTLER, P. - CASLIONE, J. A.: *Chaotika : Řízení a marketing v éře turbulencí*. 1. vyd. Brno : Computer Press, 2009. 214 s. ISBN 978-80-251-2599-1.
- KMOŠENA, M.: *Dav a panika*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš : 4D s. r. o., 2004. 57 s.
- Le BON, G.: *Psychologie davu*. Praha : Portál, 2016. 167 s. ISBN 978-80-262-1028-3.
- LOFLAND, J.: *Protest : Studies of Collective Behavior and Social Movements*. New Brunswick : Transaction Books, 1985. 349 s. ISBN 978-0-88738-876-7.
- MIKA, T. V. - LESZCZYNSKI, M.: Súčasný zmeny v prostredí a nové poňatie bezpečnosti z pohľadu teórie krízového manažmentu. In: *Security Revue : International magazine for security engineering*, 2010. ISSN 1336-9717.
- NORTHHOUSE, P. G.: *Leadership : Theory and Practice*. Thousand Oaks : Sage Publications, 2010, ISBN 978-1-4129-7488-2.
- PETRUFOVÁ, M. - BELAN, Ľ.: *Modelovanie správania sa jednotlivcov a davu v krízových situáciách*. 1. vyd. Ostrowiec Świętokrzyski : Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości, 2015. 193 s. ISBN 978-83-64557-13-2.
- PETRUFOVÁ, M. - KMOŠENA, M.: Vybrané aspekty zvládania davového správania v priestoroch nasadenia personálu Ozbrojených síl Slovenskej republiky. In: *Zvládání extrémních situací : 3. ročník mezinárodní konference : 22.-26.11.2010, Praha, Spiritka*. Praha : Casri, 2010. 15 s. ISBN 978-80-254-8493-7.
- STANOVA, I.: Krízová komunikácia [online]. PMP Marketing, 2012 [cit. 2021-10-25]. Dostupné na internete: <<http://www.pmp-marketing.com>>.
- ŠIMÁK, Ľ.: *Krízový manažment vo verejnej správe*. Žilina : Žilinská univerzita, FŠI, 2004. 243 s. ISBN 80-88829-13-5.
- THIO, A. - TILLES, S.: *Sociology*. New York : HarperCollins College Div, 1991. 225 s. ISBN 978-0060466244.
- THOM, R.: Krize a katastrofa. In: VODÁČKOVÁ, D.: *Krizová intervence*. Praha : Portál, 2002, s. 32. ISBN 80-7178-696-9.

VODÁČKOVÁ, D.: *Krizová intervence*. Praha : Portál, 2002. 544 s. ISBN: 80-7178-696-9.

VOLNER, Š.: Bezpečnosť, riziká a hrozby 21. storočia. In: *Obrana a stratégia*, 2005 č. 2, s. 71-86. ISSN 1802-7199.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Charakterizujte, aké činitele vplývajú na súčasnú bezpečnosť.
2. Čo rozumiete pod pojmom bezpečnosť, ohrozenie, hrozby a krízové situácie?
3. Charakterizujte druhy davu a fungovanie davu.
4. Charakterizujte prejavy obranných reakcií – útok a únik.
5. Popíšte správanie sa vojakov v rôznych formách asymetrických ohrození v dave.